

Perubahan Penduduk Wilayah Metropolitan Lanjutan Klang-Langat, Malaysia, 1957-2000

Population Changes of the Klang-Langat Extended Metropolitan Region, Malaysia, 1957-2000

KATIMAN ROSTAM

ABSTRAK

Penduduk Wilayah Metropolitan Lanjutan (WML) Klang-Langat sedang berubah dengan pesat. Perubahan penduduk WML dapat dijelaskan dari beberapa segi termasuk corak taburan, komposisi etnik, kadar pertumbuhan dan darjah pambandaran petempatan di kawasan pinggir bandar. Makalah ini bertujuan menganalisis pola perubahan taburan dan komposisi etnik penduduk di WML Lembah Klang-Langat. Elemen kadar pertumbuhan semula jadi, migrasi dan pambandaran WML dibincangkan dalam menjelaskan perubahan tersebut. Data daripada Laporan Banci Perumahan dan Penduduk Malaysia bagi tempoh 1957-2000 dianalisis. Hasilnya menunjukkan bahawa berlaku perubahan yang ketara terhadap taburan, komposisi etnik, kadar pertumbuhan penduduk dan pambandaran di WML. Walaupun kepadatan penduduk masih tinggi di zon teras tetapi terdapat banyak bukti yang menyokong bahawa kawasan pinggir WML sedang mengalami pertumbuhan yang pesat akibat pertumbuhan semula jadi dan migrasi masuk penduduk dari zon teras mahupun luar wilayah. Selepas 1990-an, etnik Melayu merupakan penduduk majoriti WML diikuti oleh etnik Cina dan etnik India. Pertumbuhan semula jadi dan migrasi masuk beramai-ramai yang pesat dalam kalangan orang Melayu ke WML, khususnya ke zon pinggir, telah menyumbang secara signifikan kepada proses pambandaran dan pertumbuhan bandar kecil yang pesat di zon tersebut. Juga didapati bahawa kadar pertumbuhan penduduk wilayah teras khususnya Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur semakin menurun. Sebaliknya, kadar pertumbuhan penduduk kawasan pinggir WML pula semakin pesat. Penemuan kajian ini cenderung untuk menyokong pandangan bahawa peluasan WML berlaku melalui pambandaran penduduk di zon pinggir yang didorong oleh perkembangan sektor pembuatan dan perkhidmatan. Perubahan ini dijangka akan memberi kesan langsung terhadap pola sosial, ekonomi, budaya dan politik WML tersebut.

Kata kunci: Wilayah Metropolitan Lanjutan; perubahan penduduk; komposisi etnik; migrasi; pambandaran.

ABSTRACT

Population of the Klang-Langat Extended Metropolitan Region (EMR) is changing very rapidly. The dynamics of the EMR population may be explained in several ways including its pattern of distribution, ethnic composition, rate of growth and levels of urbanisation of settlements in the peri-urban areas. This article aims at analysing patterns of population change in terms of distribution and ethnic composition. Elements of natural growth rates, migration and levels of urbanisation of the EMR will be discussed to explain the change. Data from various reports, particularly the census of housing and population of Malaysia for 1957-2000 period, were analysed. Results of the analysis show that the population of the EMR is experiencing a very rapid change in terms of distribution, ethnic compositions, rates of growth and urbanisation. Although the core area of the region is still the most densely populated, there are many evidences to support that the fringe areas of the EMR is experiencing rapid rate growth resulting from natural increase as well as in-migration of people either from the core area or outside the region. After 1990s the Malays are the majority of population of the EMR followed by the Chinese and Indians. High rates of natural increase and in-migration among the Malays to the EMR particularly the fringe areas, have contributed significantly to the process of urbanisation and rapid growth of small urban centres in the outer zones of the region. It is also found that the rate of growth of population in the core area of the EMR is on the downwards trend. In contrast the rate of growth of population in the fringe areas of the region is steadily increasing. The findings tend to support the view that expansion of an EMR occurs via the process of urbanisation of people living in the fringe zones driven by the development of manufacturing and service activities in the area. Such a pattern of change will certainly have some bearings on the future social, economic, cultural and political milieus of the EMR.

Keywords: Extended Metropolitan Region; population change; ethnic composition; migration; urbanisation.

PENGENALAN

Sejak dari awal lagi Lembah Klang-Langat telah menjadi tumpuan penduduk kerana mereka tertarik dengan pelbagai peluang ekonomi, sosial dan politik. Pada mulanya kawasan di sekitar Ampang dibuka sebagai pusat pengeluaran bijih timah utama di negara ini, kemudian diikuti oleh perkembangan Kuala Lumpur dan kawasan sekitarnya pada akhir abad ke-19 (Oong Hak Ching 1995). Penumpuan tersebut menjadi lebih ketara selepas negara memperolehi kemerdekaannya pada 1957 apabila berlaku penumpuan pelbagai fungsi perindustrian dan perkhidmatan di sekitar bandar raya tersebut. Kini, Lembah Klang dan Lembah Langat secara bergabung membentuk sebuah konurbasi bandar yang besar, yang didalam makalah ini disebut sebagai Wilayah Metropolitan Lanjutan (WML) Klang-Langat. Pada tahun 2000 penduduk wilayah ini berjumlah seramai kira-kira 3.5 juta orang. Jumlah tersebut terus meningkat dan pada 2010 penduduk WML Klang-Langat dianggarkan berjumlah seramai 5.5 juta orang. Jumlah tersebut merupakan hampir 20 peratus daripada keseluruhan penduduk negara. Penumpuan dan pertambahan penduduk yang pesat di wilayah tersebut menimbulkan suatu keadaan yang amat berbeza dengan tempat lain di negara ini. Ini disebabkan oleh ciri penduduk di wilayah ini sangat dinamik. Sehubungan itu, makalah ini bertujuan membincangkan beberapa aspek perubahan penduduk di wilayah metropolitan berkenaan. Tumpuan perbincangan diberikan kepada pola taburan, pertumbuhan khususnya dari segi etnik dan faktor yang mempengaruhi perubahan tersebut. Pada dasarnya kajian ini meliputi suatu tempoh antara 1957 dan 2000. Bagaimana pun, dalam banyak perkara, fokus diberikan kepada tempoh 1980-2000. Hal ini kerana, selain masalah keselarasan data, tempoh juga menyaksikan perubahan yang pesat berlaku di wilayah tersebut.

Bagi memenuhi tujuan makalah ini, pelbagai data sekunder sama ada yang diterbitkan atau yang tidak diterbitkan oleh Jabatan Perangkaan Malaysia, khususnya daripada Laporan Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia tahun 1957 (Malaya), 1970, 1980, 1991 dan 2000; juga Bank Data Daerah dan Negeri telah dianalisis. Kandungan laporan rasmi beberapa agensi kerajaan negeri dan tempatan juga turut disorot sebagai sokongan. Hasilnya adalah seperti yang dibincangkan seperti berikut ini.

KEDINAMIKAN WILAYAH METROPOLITAN LANJUTAN

Pada masa ini, proses pembangunan ekonomi dunia cenderung untuk menumpu ke kawasan sekitar bandar raya metropolitan utama kerana kawasan tersebut menawarkan kelebihan yang dapat dikaitkan dengan kecekapan ekonomi selain berdaya saing tinggi. Ini melebarkan jurang

pembangunan antara segmen petempatan dan penduduk dalam wilayah sekitar bandar raya tersebut. Di sesetengah bandar raya metropolitan di negara membangun, impak ini cukup ketara. Ada kawasan yang moden dan maju sedangkan pada masa yang sama masih wujud kawasan petempatan tradisional yang mundur. Proses penyatuan dan pengintegrasian ruang dalam wilayah bandar raya tidak berjalan lancar. Di sesetengah kawasan di negara membangun, masih wujud petempatan yang daif seperti setinggan dan *slum* selain kawasan usang di dalam dan sekitar bandar raya. Keadaan ini boleh menular dan merebak ke wilayah pinggir di sekitarnya. Perkembangan kawasan pinggir metropolitan di beberapa buah negara di Asia Tenggara cenderung untuk menunjukkan keadaan ini. Proses pembandaran kawasan pedalaman atau pinggir metropolitan tanpa menyebabkan berlaku migrasi secara besar-besaran dirujuk oleh McGee (1991) sebagai *kotadesasi*. Zon peri-bandar atau zon desa-kota dalam Wilayah Metropolitan Lanjutan (WML) ini adalah kawasan transisi yang menjadi fokus pelbagai interaksi ekonomi wilayah berkenaan. Kawasan ini cukup dinamik. Bagaimanapun, Macleod and McGee (1996) dalam pemerhatiannya terhadap zon ini di rantau Asia Tenggara mendapati bahawa wujud anomali dalam kes WML Kuala Lumpur (Lembah Klang-Langat). Ini kerana walaupun dalam banyak perkara wujud persamaan antara zon di sekitar bandar raya tersebut dengan zon yang serupa di tempat lain, namun terdapat banyak ciri yang berbeza. WML Klang-Langat lebih maju, petempatannya kurang padat tetapi sangat dinamik. Salah satu aspek yang paling dinamik ialah elemen penduduknya.

WILAYAH METROPOLITAN LANJUTAN LEMBAH KLANG-LANGAT

Perbincangan dalam makalah ini adalah berdasarkan kajian yang ditumpukan kepada Wilayah Metropolitan Lanjutan Klang-Langat, iaitu sebuah kawasan yang meliputi Lembah Klang yang merangkumi bandar raya metropolitan Kuala Lumpur dan juga bandar besar lain seperti Petaling Jaya, Shah Alam serta Subang Jaya; Lembah Langat yang menempatkan bandar Kajang serta bandar kecil dan kawasan luar di sekitarnya. Pada umumnya wilayah ini dapat dibahagikan kepada tiga zon, iaitu zon teras, zon dalaman dan zon pinggir (Jones 2002). Zon teras meliputi seluruh kawasan bandar raya metropolitan dan bandar lain yang terletak dalam Lembangan Sungai Klang. Wilayah ini meliputi seluruh kawasan Bandaraya Kuala Lumpur (Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur). Zon dalaman pula meliputi kawasan suburbia Kuala Lumpur iaitu Petaling Jaya, Subang Jaya, Ampang Jaya, Selangor serta bandar lain yang berdekatan khususnya Shah Alam dan Klang yang dihubungkan dengan cepak oleh lebuh raya ekspres. Zon pinggir pula meliputi kawasan di sekitar zon dalaman, iaitu petempatan

bandar lain seperti Kajang, Salak Tinggi, Batang Kali, Rasa, Ulu Yam, Serendah, Bukit Beruntung, Kuala Selangor, Tanjung Karang, Kuala Kubu Bharu, Banting, Dengkil, Sungai Pelek dan kawasan lain yang berhampiran dengannya (Rajah 1). Oleh kerana data yang sesuai sukar didapati, maka dalam kajian ini Wilayah Metropolitan Lanjutan Klang-Langat dirujuk kepada: (1) kawasan yang terletak dalam Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur sebagai zon teras, iaitu kawasan perbandaran yang telah maju; (2) daerah Petaling, Klang dan Gombak sebagai zon dalaman yang sedang pesat membandar dan maju; dan (3) daerah Hulu Langat, Kuala Langat, Hulu Selangor, Kuala Selangor dan Sepang sebagai zon pinggiran yang sedang membandar dan sedang maju.

KEDINAMIKAN PENDUDUK WILAYAH METROPOLITAN LANJUTAN KLANG-LANGAT

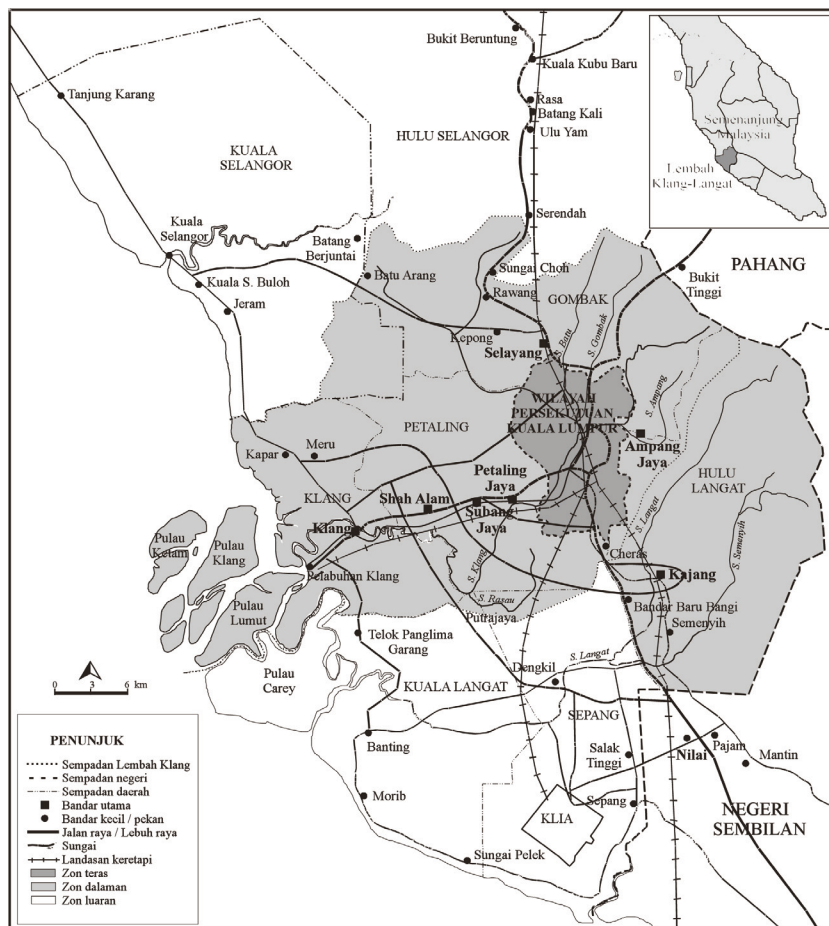
Kedinamikan penduduk WML Klang-Langat dapat dijelaskan berdasarkan beberapa perkara. Antaranya perubahan dari segi taburan dan komposisi kaum, pertumbuhan dan migrasi. Perkara ini dibincangkan lebih lanjut dalam bahagian berikut.

PERUBAHAN CIRI TABURAN

Taburan penduduk WML Klang-Langat berubah dari semasa ke semasa. Namun begitu, perubahan yang sangat ketara dikesan sejak dekad belakangan ini. Ini ada kaitannya dengan perubahan ekonomi yang sedang berlaku di wilayah Barat Tengah Semenanjung Malaysia. Perubahan tidak hanya berlaku dari segi kepadatan tetapi juga dari segi komposisi kaum dan penduduk yang tinggal di kawasan bandar.

KONSENTRASI DI DAERAH YANG MAJU

Taburan penduduk WML Klang-Langat sejak selepas merdeka sehingga 1970 bertumpu ke daerah yang telah lebih awal dimajukan, khususnya di sekitar Kuala Lumpur, Petaling, Klang, Gombak dan Kuala Selangor. Lebih 80 peratus penduduk wilayah ini mendiami daerah tersebut. Daerah lain yang letaknya agak terpencil seperti Sepang dan Ulu Selangor paling kurang penduduknya. Taburan mengikut mukim juga menunjukkan pola yang serupa. Mukim yang terletak di kawasan yang lebih awal dimajukan serta mengalami pambandaran yang pesat seperti Mukim Batu di Daerah Gombak, Petaling dan bandar Petaling Jaya di Daerah Petaling dan bandar Klang

RAJAH 1. Wilayah Metropolitan Lanjutan Lembah Klang-Langat

di Daerah Klang didiami lebih ramai penduduk berbanding mukim lain. Sehingga 1970, beberapa buah mukim di Daerah Ulu Selangor seperti Mukim Buluh Telor, Mukim Sungai Gumut, Mukim Rasa dan Mukim Peretak didiami penduduk kurang daripada 1,000 orang (Jadual 1).

Dari segi kepadatan, sehingga 1970, Daerah Kuala Lumpur menjadi tumpuan utama penduduk di WML. Daerah ini juga didapati mempunyai kepadatan yang tertinggi. Selepas Daerah Kuala Lumpur menjadi Wilayah Persekutuan, sebahagian besar penduduk WML Klang-Langat bertumpu pula di kawasan sekitar wilayah ibu kota tersebut. Kawasan tersebut meliputi dua daerah yang baru yang diwujudkan dalam banci tahun 1980, iaitu Petaling dan Gombak. Pada tahun 1980 kepadatan penduduk di kedua-dua daerah tersebut masing-masing adalah 744 orang satu kilometer persegi dan 256 orang satu kilometer persegi. Angka tersebut meningkat kepada 1,308 orang per kilometer persegi dan 542 orang sekilometer persegi pada 1991. Bagaimanapun, penumpuan penduduk di sekitar Wilayah Persekutuan menjadi lebih ketara pada tahun 2000. Selain Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur dan Daerah Petaling, Daerah Klang dan Daerah Ulu Langat masing-masing merekodkan kepadatan melebihi 1,000 orang sekilometer persegi. Malah pada masa ini, penduduk daerah ini sedang bertambah dengan kadar yang pesat.

PERUBAHAN KOMPOSISI ETNIK

Kawasan di sekitar Lembah Klang-Langat yang kaya dengan bijih timah telah diterokai sejak pertengahan abad ke-19 lagi. Penduduk awal kawasan tersebut adalah para pekerja lombong bijih timah dan peniaga. Perusahaan melombong bijih timah seringkali dikaitkan dengan kemasukan buruh dari Negara China. Banyaknya kawasan lombong yang diterokai di sekitar Lembah Klang boleh menjelaskan tentang kehadiran ramai etnik Cina di negeri tersebut. Orang Cina yang pada mulanya bekerja dan tinggal di kawasan perlombongan, kemudiannya (terutamanya selepas Perang Dunia Kedua), berpindah ke kawasan pertanian. Semasa darurat 1948-1960, bagi tujuan keselamatan, banyak petempatan kampung baru telah didirikan bagi mengumpulkan etnik Cina yang sebelumnya tinggal berselerak di pinggir hutan di kawasan tersebut. Kampung baru tersebut seperti Kepong, Ampang, Salak Selatan, Jinjang, Sungai Chua, Jenjarum, Tanjung Sepat, Sungai Pelek, Dengkil dan Balakong, kini berubah menjadi kawasan bandar.

Sehingga 1970, golongan bukan bumiputra merupakan penduduk majoriti WML Klang-Langat (Jadual 2 (a)). Bahkan, pada 1970 majoriti penduduk daerah khususnya Kuala Lumpur, Klang dan Ulu Selangor adalah etnik Cina. Konsentrasi orang Cina juga tinggi di Daerah Ulu Langat.

JADUAL 1. Penduduk Daerah dan Mukim WML Klang-Langat Pada Tahun Banci 1957 – 2000

Daerah dan Mukim	Tahun				
	1957	1970 ⁷	1980	1991	2000
Kuala Lumpur ¹	477,224	876,373	919,610	1,145,075	1,305,792
Gombak ²	91,688	173,421	173,509	352,649	537,525
Batu	46,203	101,713	79,619	178,004	251,694
Rawang	25,932	27,699	36,526	51,852	121,071
Setapak	19,553	41,750	21,935	49,018	68,625
Ulu Klang	420	2,259	35,425	73,685	408,295
Klang	149,957	113,607	284,580	406,904	643,436
Bandar Klang	75,649	14,126	167,398	251,058	18,633
Kapar	24,694	35,164	86,832	133,104	216,478
Klang (selebihnya)	32,881	47,862	29,850	22,832	408,295
Kuala Langat	63,080	85,352	103,894	130,090	192,176
Bandar	5,249	4,945	14,363	7,833	10,351
Batu	10,137	13,696	14,837	14,995	20,387
Jugra	2,090	3,187	11,714	12,377	7,936
Kelanang	8,148	10,666	TM	12,220	16,589
Morib	2,644	3,332	3,136	3,173	4,307
Tanjung Duabelas	22,997	32,963	28,432	53,435	77,333
Telok Panglima Garang	11,815	16,563	21,412	31,299	55,273
Kuala Selangor	97,273	135,598	113,570	123,052	161,168
Api-Api	8,076	8,527	9,285	12,701	20,108
Batang Berjuntai	7,599	11,540	13,330	14,475	20,386
Ijok	7,282	10,333	10,853	12,577	16,162
Jeram	18,224	21,218	21,237	26,112	36,795

JADUAL 1. (Bersambung)

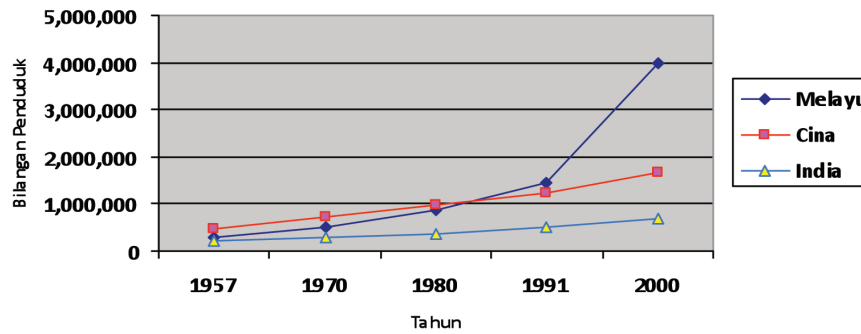
(Sambungan) JADUAL 1.

Kuala Selangor	6,466	8,117	8,611	8,911	10,348
Pasangan	8,722	9,059	8,533	6,672	9,653
Tanjung Karang	36,549	57,760	32,622	32,357	37,979
Ujong Permatang	3,969	7,197	22,057	8,946	9,291
Ulu Tinggi	386	1,847	422	301	446
Petaling ³	111,546	175,891	380,406	633,165	1,184,180
Bandar Petaling Jaya	41,664	93,447	77,918	67,841	67,320
Buskit Raja	5,017	14,126	7,224	24,471	35,670
Damansara	11,716	22,911	103,324	233,888	453,420
Petaling	41,664	26,612	79,566	146,451	357,317
Sungai Buluh	11,485	18,795	112,382	140,514	270,453
Sepang ⁵	16,674	21,818	47,134	54,671	108,640
Dengkil	-	-	23,386	31,080	72,462
Labu	3,952	4,627	5,030	5,130	7,304
Sepang	12,722	17,191	18,718	18,461	28,874
Ulu Langat	68,214	96,157	182,488	413,900	864,451
Ampang	12,138	29,656	73,901	195,160	357,925
Beranang	7,088	7,371	7,624	9,351	14,071
Cheras	7,326	13,289	23,133	55,551	163,550
Kajang	34,113	48,993	45,795	108,590	229,655
Semenyih	9,348	12,140	16,293	22,782	49,076
Ulu Langat	9,355	12,901	14,591	20,286	46,766
Ulu Semenyih	984	1,463	1,561	2,180	3,408
Ulu Selangor	82,934	103,741	84,173	82,814	147,996
Ampang Pechah	7,004	8,758	10,801	12,066	18,724
Batang Kali	7,566	9,593	7,473	7,639	16,397
Buluh Telor	-	143	93	173	555
Kalumpang	3,359	3,668	3,926	3,056	3,389
Kerling	4,712	5,260	4,925	4,414	4,693
Kuala Kalumpang	1,241	1,678	1,274	1,514	2,819
Peretak	233	607	548	712	1,070
Rasa	704	968	2,743	2,856	3,641
Serendah	7,534	10,838	12,402	13,933	52,332
Sungai Gumut	491	811	644	504	274
Sungai Tinggi	6,860	7,674	6,520	4,671	4,250
Ulu Bernam	9,402	17,830	23,742	22,367	25,906
Ulu Yam	8,796	8,197	9,182	8,909	13,946
WML Lembah Klang-Langat	955,356	1,591,739	1,369,764	2,197,335	3,383,572

Nota penjelasan:

1. Pada banciaan 1957 dan 1970, Daerah Kuala Lumpur meliputi Mukim Ampang, Petaling, Batu, Cheras, Setapak, Sg. Buluh dan Ulu Klang, adalah sebahagian daripada Negeri Selangor. Pada 1972 Kuala Lumpur menjadi sebahagian daripada Wilayah Persekutuan. Mukim yang diliputi termasuklah sebahagian Mukim Ampang, Batu, Cheras, Petaling, Setapak, Ulu Klang selain Bandar Kuala Lumpur. Bahagian selebihnya Mukim Batu, Setapak dan Ulu Klang dimasukkan ke Daerah Gombak. Manakala Mukim Sg. Buluh, Petaling dan bandar Petaling Jaya menjadi bahagian daripada Daerah Petaling. Juga sebahagian Mukim Ampang dan Cheras dimasukkan ke dalam Daerah Ulu Langat.
2. Pada banciaan tahun 1980, diwujudkan Daerah Gombak meliputi Mukim Batu, Setapak dan Ulu Klang yang sebelumnya dalam Daerah Kuala Lumpur dan Mukim Rawang yang sebelumnya dalam Daerah Ulu Selangor; dan Daerah Petaling pula diwujudkan dengan memasukkan Mukim Bukit Raja dan Damansara yang sebelumnya dalam daerah Klang dan Mukim Petaling yang sebelumnya sebahagian Daerah Kuala Lumpur.
3. Pada banciaan 1980, Daerah Petaling yang mengandungi Mukim Damansara dan Bukit Raja yang sebelumnya dalam Daerah Klang dan Mukim Petaling dan Bandar Petaling Jaya yang sebelumnya dalam Daerah Kuala Lumpur, diwujudkan.
4. Pada banciaan 1970 Daerah Sabak Bernam yang sebelumnya adalah sebahagian daripada Daerah Kuala Selangor, diwujudkan. Pada banciaan tahun 1980, Mukim Pasir Panjang diwujudkan. Bagaimanapun, daerah ini di luar daripada kawasan kajian.
5. Pada banciaan 1980, Daerah Sepang yang sebelumnya adalah sebahagian daripada Daerah Kuala Langat, diwujudkan. Mukim Dengkil yang sebelumnya sebahagian daripada Mukim Kajang dalam Daerah Ulu Langat telah diwujudkan dan menjadi sebahagian daripada Daerah Sepang.
6. Termasuk Daerah Kuala Lumpur
7. Data tahun 1970 bagi sebahagian mukim dalam daerah Gombak, Petaling dan Sepang tidak berasaskan sempadan yang sama dengan data tahun 1980, 1991 dan 2000.

Sumber: Malaya (1957); Malaysia (1971, 1981, 1991 & 2001)

RAJAH 2. Trend Perubahan Penduduk WML Lembah Klang-Langat Mengikut Etnik, Tahun Terpilih 1957-2000

JADUAL 2(a). Penduduk WML Mengikut Etnik dan Daerah, 1957 & 1970

Daerah	Penduduk Mengikut Etnik Pada Tahun 1957 dan 1970							
	1957				1970			
	Melayu	Cina	India	Lain-lain	Melayu	Cina	India	Lain-lain
Klang	37,003	65,454	44,393	3,105	72,734	100,524	59,333	1,079
Kuala Langat	35,713	24,277	19,378	386	50,161	34,922	22,025	62
Kuala Lumpur*	75,662	299,813	76,106	25,643	230,246	492,704	141,754	11,669
Kuala Selangor	95,426	31,392	27,381	609	78,179	30,253	27,053	113
Ulu Langat	27,072	29,043	11,229	870	39,628	39,321	16,993	215
Ulu Selangor	20,515	38,655	22,560	1,204	33,516	42,929	27,001	295
WML	291,391	488,634	201,047	31,817	504,464	740,653	294,159	13,433
% dpd jumlah	28.77	48.24	19.85	3.14	32.48	47.70	18.94	0.87

Nota: *Sehingga 1971, Kuala Lumpur masih lagi sebahagian daripada Negeri Selangor. Daerah Sepang, Petaling dan Gombak masih belum diwujudkan. Jumlah penduduk WML semua etnik 1957 = 1,012,889, Jumlah 1970 = 1,552,709

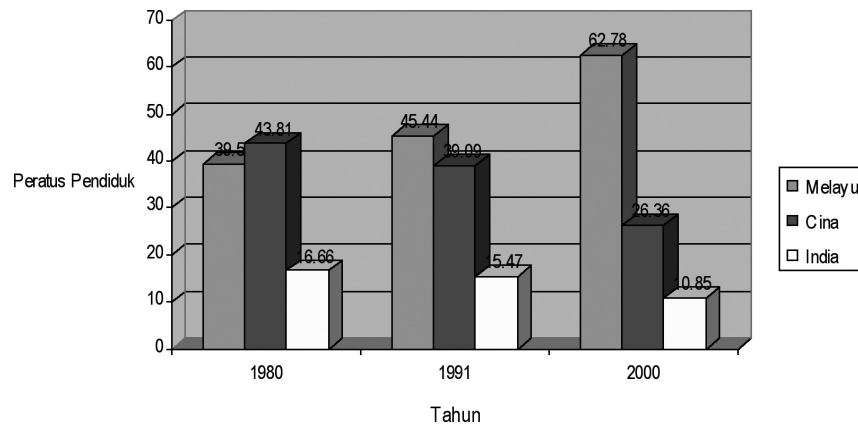
Sumber: Malaya (1957); Malaysia (1971).

Walaupun tidak melebihi jumlah etnik Melayu, penduduk etnik India juga tinggi di daerah seperti Klang, Ulu Selangor dan Kuala Selangor yang merupakan kawasan ladang utama di negeri ini. Di Kuala Lumpur, kawasan di sekitar pusat bandar khususnya di Jalan Pudu, Jalan Bandar dan Jalan Imbi, juga Salak Selatan dan Sungai Besi, Segambut dan Ampang merupakan tumpuan utama penduduk etnik Cina. Orang Melayu pula bertumpu di sekitar Kampung Datuk Keramat, Kampung Baru, Kampung Pandan dan Petaling Jaya. Etnik India pula agak ketara di Sentul dan Brickfields (Sidhu & Jones 1981).

Pada banci tahun 1980, komposisi penduduk WML kelihatan mula berubah. Bilangan etnik Melayu hampir menyamai etnik Cina. Pada tahun 1991, majoriti penduduk WML adalah etnik Melayu, iaitu 45.44 peratus. Ini diikuti oleh etnik Cina 39.09 peratus dan seterusnya etnik India 15.47 peratus. Pada tahun 2000, majoriti orang Melayu di WML bertambah menjadi 68.78 peratus, diikuti oleh penguncupan etnik Cina menjadi 26.36 peratus juga etnik India yang menurun kepada 10.85 peratus. Secara lebih jelas komposisi penduduk mengikut etnik dan daerah di WML Klang-Langat ditunjukkan dalam Jadual 2 (b) dan Rajah 3.

Di peringkat daerah pula, pada 1980 etnik Melayu juga merupakan penduduk majoriti WML Klang-Langat (Rajah 4). Etnik Cina didapati dominan di dua buah kawasan, iaitu Daerah Klang dan Daerah Petaling. Kedua-dua daerah tersebut adalah kawasan yang telah menjadi bandar. Kehadiran etnik India, walaupun bukan majoriti namun agak ketara di beberapa daerah khususnya Sepang, Ulu Selangor dan Kuala Selangor. Bagaimanapun, pada banci 1991 dan seterusnya banci 2000, etnik Melayu adalah penduduk majoriti di kesemua daerah di WML ini. Konsentrasi yang agak ketara etnik Cina (melebihi 30 peratus) masih lagi di daerah perbandaran khususnya Klang, Petaling dan ini Ulu Langat. Sementara penumpuan etnik India (melebihi 18 peratus) masih dapat diperhatikan di empat buah daerah, iaitu Klang, Ulu Selangor, Sepang dan Kuala Selangor, tetapi dengan peratusan yang jauh lebih rendah berbanding dengan keadaan pada beberapa dekad sebelum ini.

Secara keseluruhannya hingga tahun 2000, kecuali Kuala Lumpur, majoriti penduduk daerah di WML Klang-Langat adalah orang Melayu. Peratusan penduduk Melayu telah meningkat dengan pesat. Bagaimanapun masih berlaku penumpuan orang Cina yang ketara di wilayah

RAJAH 3. Perubahan Komposisi Etnik Penduduk WML Lembah Klang-Langat 1980, 1991 dan 2000

JADUAL 2(b). Penduduk WML Mengikut Etnik dan Daerah, 1980, 1991 & 2000

Daerah	Penduduk								
	1980			1991			2000		
	Melayu	Cina	India	Melayu	Cina	India	Melayu	Cina	India
Kuala Lumpur	305,435	477,601	127,793	461,652	556,518	137,993	530,039	536,777	140,696
Gombak	90,178	50,202	24,804	194,291	83,819	46,796	300,536	132,812	67,904
Klang	105,195	119,186	54,159	152,553	148,007	80,748	611,176	197,418	122,189
Kuala Langat	50,930	30,870	19,724	48,504	35,226	21,610	187,363	45,654	31,474
Kuala Selangor	64,717	21,988	23,653	52,600	22,069	23,079	157,481	22,859	29,694
Petaling	119,915	169,766	66,069	278,469	224,581	103,706	1,126,644	405,710	157,254
Selangor	19,055	12,282	14,555	23,438	10,820	14,346	101,567	15,043	19,567
Ulu Langat	89,297	68,148	19,195	197,000	143,381	44,639	825,658	285,612	91,209
Ulu Selangor	34,953	25,606	21,009	39,399	21,085	20,103	143,864	31,281	28,718
WML	879,675	975,649	370,961	1,447,906	1,245,506	493,020	3,984,328	1,673,166	688,705
% drpd. Jum. WML	39.50	43.81	16.66	45.44	39.09	15.47	62.78	26.36	10.85

Nota: Peratus daripada jumlah penduduk WML termasuk etnik lain dan bukan warga negara. Jumlah penduduk daerah adalah 100% termasuk warga asing dan etnik lain, 1980 = 2,227,164, 1991 = 3,186,432 dan 2000 = 6,346,199. Melayu di sini meliputi bumiputera lain.

Sumber: Malaysia (1981); Malaysia (1991) dan Malaysia (2001).

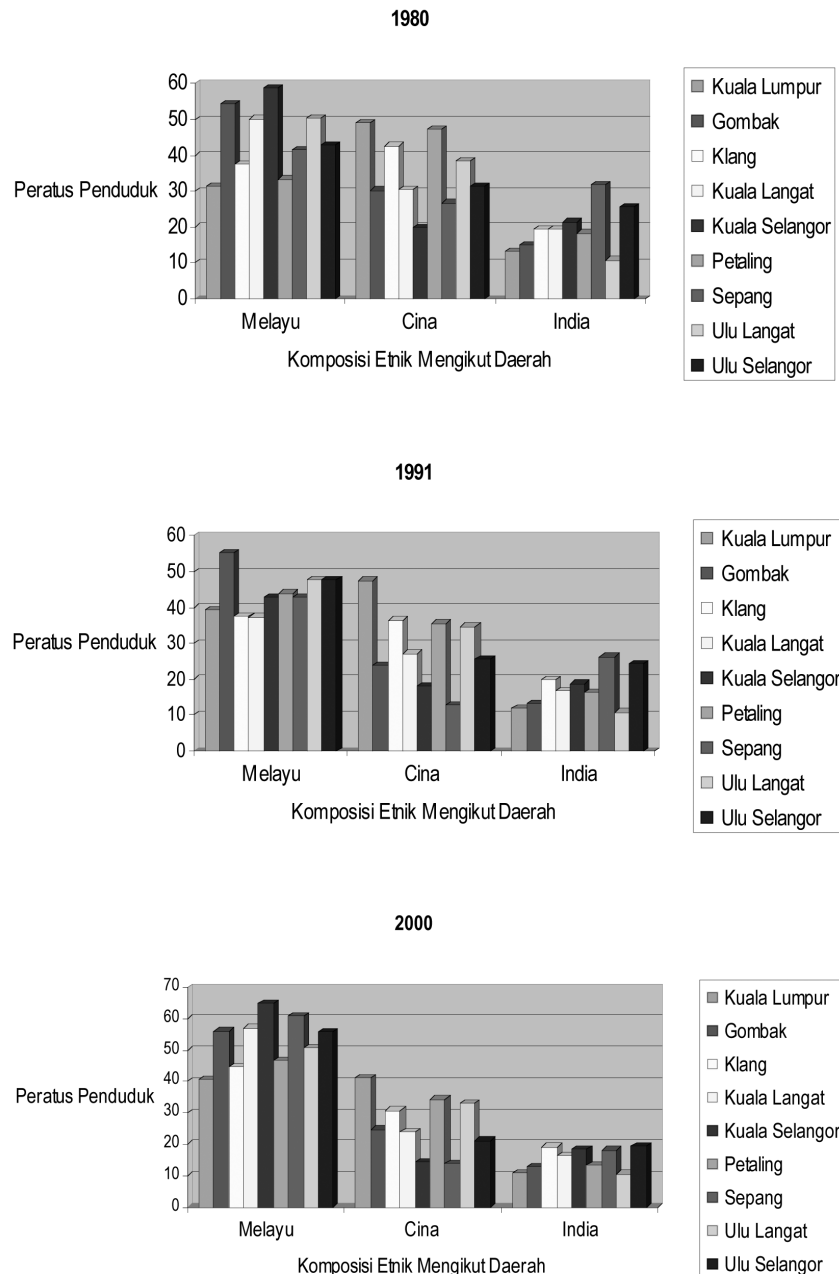
ini khususnya di Kuala Lumpur, Klang, Petaling dan Ulu Langat. Bilangan penduduk Melayu di daerah lain di wilayah metropolitan lanjutan ini terus meningkat.

PERTAMBAHAN PENDUDUK BANDAR

Lembah Klang-Langat (WML) adalah antara kawasan yang awal mengalami proses pembandaran. Ini berlaku sejak pemasyhuran Kuala Lumpur sebagai Ibu Kota Negeri-negeri Melayu Bersekutu dan seterusnya ibu kota Persekutuan Tanah Melayu dan kemudiannya ibu negara Malaysia selepas 1963. Sebagai ibu negara, Kuala Lumpur menjadi pusat perniagaan, politik dan kebudayaan. Pada 1957, tidak banyak (42 peratus) penduduk yang tinggal di bandar. Begitu juga pada banci tahun 1970, penduduk bandar wilayah ini hanya kira-kira 45 peratus sahaja.

Selain Kuala Lumpur, hanya Daerah Klang dan Daerah Ulu Langat sahaja yang mempunyai penduduk bandar. Daerah lain di Lembah Klang-Langat pada masa itu umumnya masih lagi luar bandar (Jadual 3(a) dan Jadual 3(b)).

Selepas 1970, proses pembandaran di Malaysia berlaku dengan kadar yang lebih pesat lagi. Di WML Klang-Langat, nisbah penduduk bandar kepada penduduk desa dan jumlah penduduk, iaitu petunjuk asas aras keterbandaran sesebuah kawasan, umumnya meningkat. Pada 1980, selain Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, beberapa daerah khususnya Petaling, Klang, Ulu Langat dan Ulu Selangor mula mempunyai penduduk bandar yang ramai. Pada 1991, kecuali Daerah Sepang yang belum merekodkan kehadiran penduduk bandar, daerah lain di WML ini telah mengalami proses pembandaran. Jumlah

RAJAH 4. Komposisi Etnik Penduduk WML Lembah Klang-Langat Mengikut Daerah (1980, 1991 & 2000)

penduduk yang tinggal di bandar di wilayah ini meningkat kepada 85 peratus dan terus meningkat lagi kepada 92 peratus pada tahun 2000 (Jadual 4).

Proses pembandaran melalui rebakan bandar telah membentuk kawasan bandar yang luas. Sebelum 1970, hanya Kuala Lumpur, Klang dan Petaling Jaya sahaja yang boleh dianggap sebagai bandar utama di WML ini. Namun, menjelang 1980 muncul beberapa buah bandar kecil seperti Kajang, Kuala Kubu Baru, Banting dan Kuala Selangor. Pada banci tahun 2000, terdapat 30 buah petempatan bandar di WML ini. Jika penduduk kawasan tepu bina, iaitu penduduk yang mendiami kawasan terbandar di luar

sempadan bandar yang diwartakan diambil kira untuk pentakrifan, bilangan bandar di wilayah ini mencapai 40 buah. Jumlah tersebut adalah yang terbanyak bagi sebuah kawasan di Malaysia. Proses pembandaran yang pesat menggalakkan perkembangan tepu bina bandar dan peluasan kawasan bandar. Proses ini lebih ketara di bandar besar seperti Klang, Petaling Jaya, Subang Jaya, Ampang Jaya, Selayang, Kajang dan Shah Alam. Bandar tersebut juga merupakan bahagian perbandaran yang penting dalam konurbasi Lembah Klang-Langat yang berpusat di metropolis Kuala Lumpur.

JADUAL 3(a). Penduduk Bandar di WML Mengikut Daerah: 1957 & 1970

Daerah	Penduduk (% penduduk bandar daripada jumlah penduduk daerah)					
	1957			1970		
	Daerah	Bandar	%	Daerah	Bandar	%
Klang	149,957	75,649	0	232,863	113,269	48.64
Kuala Langat	79,754	0	0	107,212	0	0
Kuala Lumpur*	477,224	359,514	75.33	875,772	596,752	68.14
Kuala Selangor	154,808	0	0	135,388	0	0
Ulu Langat	68,214	0	0	96,338	22,507	23.36
Ulu Selangor	82,934	0	0	103,857	0	0
WML	1,012,891	435,163	42.96	1,629,416	732,528	44.96

Nota: * Sehingga 1971, Kuala Lumpur masih lagi sebahagian daripada Negeri Selangor. Walaupun takrif bandar pada banci tahun 1957 menggunakan kriteria kawasan yang diwartakan dengan penduduk melebihi 1,000 orang, namun untuk tujuan penyelarasan hanya petempatan yang diwartakan dengan penduduk melebihi 10,000 orang diambil kira dalam jadual ini. Kriteria ini selaras dengan takrif yang digunakan dalam banci tahun yang berikutnya.

Sumber: Malaya (1957); Malaysia (1971).

JADUAL 3(b). Penduduk Bandar di WML Mengikut Daerah: 1980, 1991 & 2000

Daerah	Penduduk (% penduduk bandar daripada jumlah penduduk daerah)								
	1980			1991*			2000*		
	Daerah	Bandar	%	Daerah	Bandar	%	Daerah	Bandar	%
Kuala Lumpur	919,610	919,610	100.0	1,226,708	1,226,708	100.0	1,305,792	1,305,792	100.0
Gombak	166,059	0	0.0	352,649	315,472	89.4	553,410	548,220	99.1
Klang	279,349	220,347	77.3	406,994	368,228	90.5	648,918	631,676	97.3
Kuala Langat	101,578	0	0.0	130,090	37,456	28.9	189,983	82,789	43.6
Kuala Selangor	110,366	0	0.0	123,052	16,297	13.2	157,288	60,377	38.4
Petaling	360,056	234,990	63.1	633,165	588,316	92.9	1,181,034	1,181,034	100.0
Sepang	46,025	0	0.0	54,671	0	0.0	97,896	43,573	44.5
Ulu Langat	177,877	42,655	23.4	413,900	358,446	87.3	865,514	839,790	97.0
Ulu Selangor	81,679	10,473	12.4	82,814	12,073	15.4	142,771	57,873	40.5
WML	2,242,599	1,428,075	63.68	3,424,043	2,922,996	85.37	5,142,606	4,751,124	92.39

Nota: Bandar ditakrif sebagai kawasan terbandar yang mempunyai penduduk melebihi 10,000 orang yang telah diwartakan pada tahun banci berkenaan.

* - termasuk kawasan tepu bina bandar.

Sumber: Malaysia (1981; 2001).

PERTUMBUHAN SEBAGAI ASAS PERUBAHAN

Penduduk WML Klang-Langat mengalami pertumbuhan yang pesat terutamanya sejak selepas merdeka. Kepesatan pertumbuhan ini menjadi asas penting bagi perubahan yang berikutnya. Beberapa faktor seperti sejarah penerokaan yang lebih awal, penempatan pusat pentadbiran dan ibu negara sejak zaman kolonial Inggeris, penemuan sumber alam berupa meneral (bijih timah) dan tanah pertanian yang sesuai dimajukan, tumpuan kegiatan ekonomi yang menawarkan pelbagai peluang pekerjaan dan kemudahan infrastruktur yang lebih baik mampu menarik pelabur dan penduduk luar negeri berpindah ke wilayah ini. Kemasukan orang secara beramai-ramai ke wilayah ini sejak sebelum

merdeka telah menyebabkan jumlah penduduk meningkat dan berkembang secara semula jadi.

Anggaran yang dilakukan melalui pengiraan purata kadar pertumbuhan tahunan penduduk WML Klang-Langat mendapati bahawa dalam tempoh hampir setengah abad (1957-2000), bilangan penduduk wilayah ini telah meningkat sebanyak 407 peratus (Jadual 5). Pada Banci Penduduk dan Perumahan tahun 1980, purata kadar pertumbuhan penduduk tahunan bagi tempoh tersebut ialah - 1.31 peratus. Bagaimanapun, kemerosotan tersebut hanya sementara sahaja kerana pada tempoh 1991-2000 purata kadar pertumbuhan tahunan penduduknya telah meningkat dengan pesat kepada 6.02 peratus daripada 4.33 peratus pada tempoh 1980-1991

JADUAL 4. Petempatan Bandar di WML Klang-Langat, 1957, 1970, 1980, 1991 dan 2000
(Bandar saiz 10,000 orang pada tahun 2000)

Bandar	Penduduk				
	1957	1970	1980	1991*	2000*
Kuala Lumpur	316,230	451,810	919,610	1,226,708	1,254,685
Klang	75,649	113,607	196,207	161,733	281,089
Petaling Jaya	16,575	93,447	218,331	88,388	193,066
Selayang Baru	-	-	-	124,228	164,812
Shah Alam	-	-	24,138	102,019	147,140
Subang Jaya **	-	-	-	53,800	138,981
Ulu Klang (Ampang Jaya, Gombak)	1,437	-	-	90,456	126,459
Kajang & Sg. Chua	14,866	31,174	30,012	46,269	86,072
Sri Kembangan	-	-	-	46,697	66,082
Taman Greenwood ***	-	-	-	35,002	52,675
Kg. Baru Puchong	1,049	453	613	6,703	42,321
Ampang (Ulu Langat)	9,741	11,0843	12,643	30,067	42,254
Cheras (Batu 9)	2,534	3,464	3,519	21,278	32,664
Rawang	4,688	3,608	3,573	19,066	31,200
Banting	3,072	5,021	6,343	15,138	24,888
Gombak Setia	1,202	1,811	2,057	15,505	23,468
Kapar	5,637	8,972	10,151	15,888	22,819
Semenyih	5,450	7,838	9,385	15,075	20,501
Jinjang	16,685	27,344	-	24,420	19,559
Bukit Beruntung	-	-	-	-	19,322
Jenjarum	5,785	7,092	5,385	11,614	18,245
Kuala Kubu Bharu	6,651	8,748	10,473	11,972	17,763
Kuala Selangor	2,285	3,132	2,956	9,627	15,534
Meru	4,268	6,230	6,305	6,378	13,630
Sungai Way (Subang)	3,661	9,022	-	13,487	13,560
Bandar Baru Salak	-	-	-	2,191	13,048
Kg. Melayu Subang	-	-	4,401	10,688	11,911
Seri Setia (Sg. Way)	-	-	-	11,290	11,449
Salak Selatan	5,596	9,571	-	9,523	10,333
Tanjung Sepat	5,051	6,732	6,180	6,944	10,066

Nota:

* Tidak termasuk kawasan tepu bina

** Sebelum 1991, Subang Jaya adalah sebahagian daripada Petaling Jaya.

*** Termasuk Batu Caves yang terletak dalam Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur. Sejak 1972, Kuala Lumpur menjadi Wilayah Persekutuan.

• Sebahagian maklumat yang ditunjukkan dalam jadual ini tidak boleh dibandingkan kerana kemungkinan berlaku perubahan sempadan dan nama tempat.

Sumber: Malaya (1957); Malaysia (1983a, 2001).

Purata kadar pertumbuhan penduduk tahunan bagi setiap daerah di WML Klang-Langat didapati menunjukkan peningkatan yang ketara. Kecuali Daerah Kuala Selangor yang terletak agak jauh dari Kuala Lumpur, kawasan lain merekodkan kadar pertumbuhan yang pesat. Daerah yang mengalami pertumbuhan penduduk yang paling pesat termasuk Ulu Langat, kemudian diikuti oleh Petaling, Gombak, Klang, Sepang dan Kuala Langat. Tempoh 1991-2000 merupakan dekad yang mengalami pertumbuhan penduduk yang paling pesat. Pada awal dekad hingga pertengahan dekad tersebut, Malaysia mencatatkan kadar pertumbuhan ekonomi yang juga pesat, iaitu melebihi 7.0 peratus setahun. Sektor pembuatan dan perkhidmatan, khususnya yang terdapat di sekitar WML Klang-Langat

menyediakan peluang pekerjaan yang banyak. Ini menggalakkan migrasi penduduk ke wilayah tersebut. Dalam tempoh dua dekad selepas 1980, penduduk WML ini mengalami pertumbuhan secara semula jadi yang pesat.

PERTUMBUHAN SEMULA JADI

Pertambahan penduduk secara semula jadi, di WML didapati agak tinggi. Kadar kelahiran yang tinggi dan kadar kematian yang rendah menyumbang kepada pertumbuhan penduduk yang pesat terutamanya pada tahun 1980-an dan 1990-an. Bagaimanapun, pertambahan secara semula jadi selepas tahun 2000 didapati menurun kepada 74,731 daripada 87,374 pada tahun 1991. Penurunan yang ketara

JADUAL 5. Pertumbuhan Penduduk WML Mengikut Daerah 1957-2000

Daerah	Penduduk					Purata kadar pertumbuhan (%)			
	1957	1970	1980	1991	2000	57-70	70-80	80-91	91-00
Gombak	0	-	166,059	352,649	553,410	-	-	6.85	5.01
Klang	149,957	233,670	279,349	406,994	648,919	3.41	1.79	3.42	5.19
Kuala Langat	79,754	107,170	101,578	130,090	189,983	2.28	-0.41	2.25	4.21
Kuala Lumpur*	477,224	876,373	919,610	1,226,708	1,305,792	4.67	0.48	2.62	0.69
Kuala Selangor	154,808	135,598	110,366	123,052	157,288	-1.02	-1.96	0.99	2.79
Petaling	-	-	360,056	633,165	1,181,034	-	-	5.13	6.93
Selangor	-	-	46,025	54,671	97,896	-	-	1.56	6.47
Ulu Langat	68,214	96,157	177,877	413,900	865,514	2.00	6.09	7.68	8.20
Ulu Selangor	82,934	103,741	81,679	82,814	142,771	1.71	-2.39	0.13	6.05
WML	1,014,848	1,552,709	2,244,579	3,426,034	5,144,607	3.86	2.69	3.84	4.52

Nota:

Sehingga 1971, Kuala Lumpur masih lagi sebahagian daripada Negeri Selangor. Dalam banci 1957 dan 1970, sebahagian besar kawasan daerah Gombak dan Petaling termasuk dalam daerah Kuala Lumpur. Perlu diingatkan bahawa angka bagi 1980, 1991 dan 2000 sepatutnya tidak boleh dibandingkan secara terus dengan tahun 1957 dan 1970. Bagi daerah Sepang, pada 1970 sebahagian besar masih termasuk dalam daerah Kuala Langat. Manakala daerah Kuala Selangor pula, pada 1957 merangkumi daerah Sabak Bernam. Angka yang ditunjukkan perlu dibaca lebih berhati-hati. Lihat juga keterangan di bawah Jadual 1.

Sumber: Malaya (1958), Malaysia (1971, 1981, 1992a & 2001)

dapat diperhatikan terutamanya di Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur dan Daerah Klang (Jadual 6). Namun begitu, daerah Petaling terus mencatatkan pertumbuhan penduduk yang pesat. Pertambahan ini sebahagiannya adalah melalui pertambahan semula jadi dan yang lainnya disumbangkan oleh migrasi. Selain rendahnya kadar migrasi masuk, faktor kadar pertumbuhan semula jadi yang juga rendah dapat menjelaskan mengapa penduduk Kuala Lumpur mengalami pertumbuhan yang perlahan.

Peningkatan etnik Melayu di WML sebahagiannya juga berlaku secara semula jadi. Bagaimanapun, data tentang pertumbuhan penduduk semula jadi mengikut etnik bagi kawasan ini tidak begitu lengkap. Sehingga 1990, Jabatan Perangkaan Malaysia melaporkan bahawa pertambahan semula jadi etnik Melayu mengatasi etnik lain hampir di semua daerah di WML Klang-Langat (Malaysia 1992b; 2005). Ini menunjukkan bahawa darjah kesuburan penduduk Melayu di WML lebih tinggi berbanding etnik lain. Kesuburan ini menyumbang kepada pertumbuhan penduduk yang pesat dalam kalangan etnik Melayu.

PERTUMBUHAN PENDUDUK BANDAR DAN PEMBANDARAN

Trend pertambahan penduduk bandar di wilayah WML ini sejak dua dekad yang lalu didapati sangat ketara. Penduduk yang tinggal di bandar telah meningkat daripada 35.7 peratus pada 1980 kepada 73.5 peratus pada 1991 dan 88.5 peratus pada tahun 2000. Purata kadar pertumbuhan tahunannya juga masih pesat walaupun mengalami kemerosotan daripada 11.1 peratus pada tempoh 1980-1991 kepada 7.6 peratus pada tempoh sepuluh tahun berikutnya. Kadar tersebut adalah antara yang tertinggi di Malaysia. Trend ini menunjukkan bahawa WML Klang-

Langat mempunyai darjah pembandaran yang tinggi. Pertumbuhan penduduk bandar dan pembandaran bagi tempoh dua dekad terakhir ini ditunjukkan dalam Jadual 7.

Corak pembandaran mengikut daerah pula menunjukkan bahawa beberapa daerah di WML ini mencatatkan purata kadar pertumbuhan penduduk bandar tahunan yang sangat tinggi. Walaupun data bagi beberapa daerah tahun 1980 tidak dapat ditunjukkan dengan tepat kerana berlaku perubahan sempadan daerah pada tahun tersebut, namun trend yang berlaku pada tempoh 1991-2000 menunjukkan kepesatan pertumbuhan bandar di WML yang agak luar biasa. Zon pinggir seperti Daerah Ulu Selangor, Ulu Langat, Sepang dan Kuala Langat mencatatkan purata kadar pertumbuhan tahunan yang tinggi melebihi 8.0 peratus. Daerah Petaling yang menempatkan bandar Shah Alam dan Subang Jaya merekodkan purata kadar pertumbuhan melebihi 6.0 peratus. Daerah lain, khususnya di zon dalaman seperti Klang, Petaling dan Gombak juga merekodkan pertumbuhan penduduk bandar yang tinggi tetapi pada kadar yang lebih rendah, iaitu kira-kira 6.0 peratus setahun. Ini membuktikan bahawa daerah yang maju dengan ekonomi asasnya berteraskan perindustrian dan perkhidmatan, telah menggalakkan pertumbuhan penduduk bandar dan pembandaran yang pesat. Daerah tersebut menempatkan banyak bandar besar khususnya bandar Petaling Jaya, Subang Jaya, Shah Alam, Ampang Jaya, Kajang dan Bandar Baru Selayang (Jadual 8).

Dalam tempoh 1991-2000, penduduk bandar besar di WML ini bertambah dengan kadar yang sangat pesat. Paling ketara adalah bandar Subang Jaya dan Shah Alam. Namun begitu, perkembangan yang berlaku di zon pinggir lebih

JADUAL 6. Pertambahan Penduduk WML Secara Semula Jadi Mengikut Daerah 1980, 1991 dan 2000

Daerah	Bilangan mengikut daerah								
	1980			1991			2000		
	Kelahiran hidup	Kematian	Pertam-bahan semula jadi	Kelahiran hidup	Kematian	Pertam-bahan semula jadi	Kelahiran hidup	Kematian	Pertam-bahan semula jadi
Kuala Lumpur	38,674	4,400	34,274	31,414	4,957	26,457	31,100	5,478	25,622
Gombak	1,471	407	1,064	7,406	1,763	5,643	12,301	1,630	10,671
Klang	10,607	1,459	9,148	16,483	1,994	14,489	15,670	2,424	13,246
Kuala Langat	2,684	403	2,281	3,486	611	2,875	4,627	568	4,059
Kuala Selangor	3,357	591	2,766	2,843	578	2,265	3,356	863	2,493
Petaling	6,042	1,178	4,064	21,401	2,849	18,554	25,074	2,800	22,274
Sepang	413	133	280	1,121	197	924	2,564	329	2,235
Ulu Langat	3,025	792	2,233	17,549	2,442	15,107	17,002	1,549	15,453
Ulu Selangor	1,530	325	1,205	1,408	348	1,060	3,136	656	2,480
WML	67,803	9,688	57,315	103,111	15,739	87,374	114,830	11,649	74,731

Sumber: Malaysia. (1983b, 1993, 2005)

JADUAL 7. Darjah Pembandaran dan Kadar Pertumbuhan Penduduk Bandar di WML Mengikut Daerah 1980-2000

Daerah	Penduduk bandar dan Darjah Pembandaran						Kadar Pertumbuhan purata tahunan (%)	
	1980*		1991*		2000*		1980-1991	1991-2000
	Bilangan	%	Bilangan	%	Bilangan	%		
Kuala Lumpur	919,610	100.0	1,226,708	100.0	1,305,792	100.0	2.62	0.69
Gombak	-	0.0	315,515	89.4	548,220	99.1	-	6.09
Klang	220,347	77.3	368,379	90.5	631,676	97.3	4.66	5.96
Kuala Langat	-	0.0	37,410	28.9	82,789	43.6	-	8.70
Kuala Selangor	-	0.0	16,283	13.2	60,377	38.4	-	14.53
Petaling	234,990	63.1	588,436	92.9	1,181,034	100.0	7.42	7.70
Sepang	-	0.0	13,590	0.0	44,363	44.5	-	13.13
Ulu Langat	42,655	23.4	361,684	87.3	839,790	97.0	16.97	9.35
Ulu Selangor	10,473	12.4	11,972	15.4	57,873	40.5	1.19	17.47
WML	1,428,075	63.6	2,939,977	85.81	4,751,914	92.37	7.00	5.36

Nota: Bandar disini ditakrif sebagai kawasan bandar yang diwartakan dengan penduduk melebihi 10,000 orang pada tahun banci berkenaan. Takrif bandar dalam banci 1980, 1991 dan 2000 didapati lebih selaras berbanding data banci 1957 dan 1970.

* - Termasuk kawasan tepu bina bandar.

Sumber: Diolah berasaskan data Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia (Malaysia 1981, 2001).

JADUAL 8. Pertumbuhan Penduduk Bandar Utama di WML, 1991-2000

Bandar	Penduduk bandar 1991 (,000)			Penduduk bandar 2000 (,000)			Purata kadar pertumbuhan tahunan (% Jumlah)
	Bandar sebenar	Tepu bina	Jumlah	Bandar sebenar	Tepu bina	Jumlah	
Kuala Lumpur*	1,145.3	-	1,145.3	1,297.5	-	1,297.5	1.3
Klang	243.4	125.0	368.4	317.5	314.1	631.7	6.0
Petaling Jaya	254.3	96.6	351.0	220.7	217.4	438.1	2.5
Subang Jaya	53.8	25.2	79.0	255.5	167.8	423.3	18.7
Ampang Jaya**	132.4	158.0	290.5	159.8	319.1	478.6	5.5
Shah Alam	119.6	38.9	158.4	166.6	153.0	319.6	7.8
Selayang	124.2	10.0	134.2	164.8	22.9	187.7	3.7
Kajang	46.3	54.2	100.5	86.1	121.3	207.3	8.1

Nota:

Kuala Lumpur di Wilayah Persekutuan boleh digelar bandar raya metropolitan, pusat Wilayah Metropolitan

Lembah Klang-Langat.

** Sebahagian dalam daerah Ulu Langat dan sebahagian lagi dalam daerah Gombak.

Sumber: Malaysia (2001a, 2001b).

menarik lagi seperti yang ditunjukkan oleh daerah Ulu Langat, Ulu Selangor, Kuala Selangor dan Kuala Langat. Selain bandar Kajang, pembukaan kawasan petempatan baru di zon ini telah menyebabkan kawasan tepu bina bandar merebak ke kawasan luar bandar di sekitarnya. Proses rebakan bandar ke kawasan pinggir menggalakkan pertumbuhan penduduk bandar kecil dan bandar baru di pinggir WML. Antara bandar kecil yang mengalami pertumbuhan penduduk dan pembandaran yang pesat termasuklah Jenjarum, Banting, Bandar Baru Salak Tinggi, Kuala Selangor, Balakong, Ulu Yam Baru dan Dengkil (Jadual 9).

Proses pembandaran dan pertumbuhan penduduk bandar kecil yang pesat menunjukkan bahawa sempadan konurbasi Wilayah Metropolitan Klang-Langat sedang berkembang. Proses rebakan bandar yang melibatkan kawasan desa di pinggir wilayah metropolitan tersebut sedang berlaku. Dalam tempoh terdekat, keseluruhan wilayah metropolitan tersebut akan membentuk sebuah bandar raya mega dengan penduduknya mencapai 5.0 juta orang seperti di negara Asia Tenggara yang lain.

JADUAL 9. Pertumbuhan Penduduk Bandar Kecil di WML 1957-2000

Bandar	Penduduk		Purat kadar pertumbuhan (%)
	1991*	2000*	1991-2000
Taman Suntex (Bt. 9 Cheras)	50,952	177,521	13.87
Taman Greenwood	41,699	79,711	9.42
Balakong	-	50,578	-
Banting	25,796	48,240	6.95
Semenyih	15,075	45,088	12.17
Gombak Setia	19,822	39,598	9.88
Kuala Selangor	16,283	33,816	8.12
Sungai Besar	14,805	20,663	3.70
Bukit Beruntung	-	19,322	-
Jenjarum	11,614	18,245	5.01
Kuala Kubu Baru	11,972	17,763	4.39
Pengkalan Kundang	-	17,010	-
Batu Arang	-	16,479	-
Tanjung Sepat	6,944	16,304	4.13
Kuang	-	15,461	-
Sekinchan	12,076	15,001	2.41
Bandar Baru Salak Tinggi ***	2,191	13,048	19.82
Sabak	-	12,590	-
Tanjung Karang	7,749	11,964	1.32
Beranang	-	10,487	-
Sungai Pelek	4,816	10,093	3.26
Hulu Yan Baru	4,023	7,884	7.48
Rasa	4,492	7,704	6.02
Serendah	3,558	7,568	8.39
Batang Berjuntai	4,231	7,562	6.45
Dengkil	3,800	6,849	6.32
Hulu Bernam	5,159	6,770	3.02
Telok Panglima Garang	4,557	6,554	4.03
Putrajaya	-	5,268	-
Sungai Choh	1,806	5,139	11.62
Kalumpang	4,132	5,064	2.04
Sungai Manggis	4,595	4,688	0.22
Sepang	1,994	4,504	9.05
Ijok	4,265	4,159	-0.27
Batang Kali	3,545	3,858	0.94
Telok Datok	2,711	3,379	2.44
Kuala Sungai Buluh	3,049	3,170	0.42
Kerling	2,810	2,717	-0.37
Hulu Yam Lama	1,948	2,400	2.32
Kampung Kuantan	1,496	1,744	1.71
Pasir Penambang	1,814	1,635	-1.15
Cyberjaya	-	1,491	-
Jeram	1,066	1,100	0.35

Nota:

* Termasuk kawasan tepu-bina (built-up areas).

** Gabungan M.P. Ampang, Ulu Langat dan M.P. Ampang, Gombak.

*** Bandar (Pihak Berkuasa Tempatan) ini telah dinaik taraf selepas tahun 2000. Majlis Perbandaran (M.P) Shah Alam kini Dewan Bandar Raya Shah Alam, Majlis Daerah Sepang yang berpusat di Bandar Baru Salak Tinggi kini menjadi Majlis Perbandaran Sepang meliputi

Sumber: Diolah berdasarkan data Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia (Malaysia 2001a).

PERTUMBUHAN MENGIKUT ETNIK

Perubahan taburan keruangan penduduk berkait rapat dengan komposisi etniknya. Peningkatan jumlah penduduk etnik Melayu di WML Klang-Langat sebahagian besarnya dipengaruhi oleh pola pertumbuhan semula jadi dan migrasi keluar dan masuk penduduk di wilayah tersebut. Jadual 10 menunjukkan trend pertumbuhan penduduk mengikut etnik utama di WML tersebut.

Rata-rata kadar pertumbuhan penduduk WML bagi ketiga-tiga etnik, iaitu Melayu, Cina dan India didapati agak tinggi. Namun, etnik Melayu mencatatkan kadar pertumbuhan tahunan yang lebih pesat berbanding etnik lain, iaitu daripada kira-kira 4.55 peratus bagi tempoh 1980-1991 kepada 11.24 peratus bagi tempoh 1991-2000, berbanding etnik Cina dan India yang masing-masing merekodkan peningkatan daripada 2.24 peratus kepada 3.25 peratus dan 2.59 peratus kepada 3.76 peratus bagi tempoh yang sama. Ini menunjukkan bahawa etnik Melayu semakin dominan di WML tersebut. Peningkatan ini dijangka berterusan memandangkan kadar pertumbuhan penduduk semula jadi etnik Melayu dan kadar migrasi bersih etnik Melayu ke negeri ini lebih tinggi berbanding etnik lain.

MIGRASI SEBAGAI PEMACU PERUBAHAN

Selain pertumbuhan semula jadi, migrasi keluar dan masuk antara negeri, boleh mempengaruhi trend pertumbuhan penduduk di WML Klang-Langat dan seterusnya konsentrasi serta komposisi etniknya. Di WML Lembah Klang-Langat perkara ini amat penting kerana wujudnya aliran migrasi keluar-masuk antara dan intra wilayah yang cukup aktif dan ketara sejak lepas merdeka.

KEMASUKAN PENDUDUK DARI LUAR WILAYAH

Pada tahap awal pembandaran di Malaysia, migrasi ke bandar besar khususnya ke Kuala Lumpur merupakan aliran yang dominan dan penyumbang utama kepada pertumbuhan penduduk bandar raya tersebut. Perpindahan tersebut sebahagian besarnya berpunca daripada adanya peluang untuk meningkatkan status sosial dan ekonomi akibat keadaan di desa yang mundur kerana kekurangan peluang pekerjaan, kurang kemudahan asas dan kemudahan sosial. Selain Kuala Lumpur, bandar besar lain khususnya George Town di Pulau Pinang juga menjadi tumpuan migran. Pada 1970, negeri Selangor yang menempatkan Bandaraya Kuala Lumpur merekodkan kemasukan migran bersih kira-kira 100,000 dan jumlah tersebut meningkat kepada 135,000 pada 1980, dan jumlah ini tidak termasuk kira-kira 72,000 migran bersih yang masuk ke Wilayah Persekutuan (selepas penubuhan Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur). Sebahagian besar migran adalah orang Melayu yang berasal dari luar bandar. Hal ini bersesuaian dengan matlamat Dasar Ekonomi Baru (1971-1990)

yang menggalakkan penyertaan bumiputera dalam sektor ekonomi bandar.

Pada 1991, Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur mengalami penyusutan kemasukan migran. Migrasi bersih ke wilayah tersebut berubah menjadi negatif iaitu sebanyak 41,590 orang. Sebaliknya jumlah migrasi bersih ke negeri Selangor terus meningkat kepada 155,336. Migrasi ke bandar raya Kuala Lumpur, walau pun masih berlaku tetapi kadarnya lebih perlahan dan negatif. Migrasi bersih ke bandar raya Kuala Lumpur pada tahun 2000 adalah (negatif) 94,000 sedangkan migrasi bersih ke kawasan sekitar Kuala Lumpur direkodkan mencapai hampir 237,000 orang. Ini menyumbang kepada pertumbuhan penduduk kawasan pinggir WML.

MIGRASI INTRA WML

Selepas tempoh Dasar Ekonomi Baru berakhir, Dasar Pembangunan Nasional (DPN) dengan bertunjangkan Wawasan Negara yang menggariskan matlamat Malaysia menjadi negara maju menjelang 2020, pula dilaksanakan. DPN banyak dipengaruhi oleh proses globalisasi ekonomi yang sedang menyebar ke seluruh pelusuk dunia dan Malaysia tidak terkecuali. Dalam era globalisasi, aktiviti ekonomi moden, terutamanya yang dimiliki oleh syarikat rentas benua, banyak ditempatkan di sekitar pusat pertumbuhan utama. Kawasan tersebut terletak di sekitar wilayah metropolitan (Katiman Rostam 2006). Di Malaysia, aktiviti tersebut cenderung untuk bertumpu di sekitar Lembah Klang-Langat, Johor Bahru, Pulau Pinang termasuk Seberang Perai. Penumpuan pembangunan di kawasan tersebut menggalakkan pertumbuhan bandar metropolitan yang lebih pesat. Migrasi ke wilayah tersebut berlaku dengan kadar yang lebih pesat.

Walaupun wujud penumpuan yang ketara perpindahan penduduk ke kawasan sekitar wilayah metropolitan, namun pertumbuhan penduduk Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur tidak lagi sepesat sebelumnya. Ini dapat dikaitkan dengan proses penyerakan pembangunan ke kawasan pinggir WML. Pada 2000, lebih 45 peratus migran di Malaysia menjadikan Selangor sebagai destinasi mereka (Jadual 11). Peratusan migran yang memasuki negeri lain agak kecil. Ini menunjukkan kepentingan negeri Selangor, khususnya WML Klang-Langat sebagai pusat tumpuan migran di Malaysia. Beberapa daerah yang menjadi tumpuan termasuklah Hulu Langat, Sepang dan Kuala Langat (Jadual 12).

Sebahagian besar migran (35 peratus) di Hulu Langat, (67 peratus) di Kuala Langat dan (50 peratus) di Sepang berpindah dari dalam negeri Selangor sendiri. Mereka adalah migran antara dan intra daerah di negeri Selangor. Sebahagian besar migran juga berasal dari bandar dan destinasi mereka juga kawasan bandar walaupun masih ada kawasan yang bersifat luar bandar. Hal ini selaras dengan pernyataan bahawa jumlah migran yang berasal dari Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur (kawasan bandar

JADUAL 10. Pertumbuhan Penduduk WML Mengikut Etnik Utama 1980-2000

Daerah / Negeri	Purata kadar pertumbuhan tahunan (%)					
	1980-1991			1991-2000		
	Melayu	Cina	India	Melayu	Cina	India
Kuala Lumpur	3.75	1.43	0.70	1.55	-0.44	0.21
Gombak	6.95	4.62	5.73	4.79	5.08	4.12
Klang	3.44	1.95	3.53	15.40	3.16	4.57
Kuala Langat	- 0.44	1.19	0.78	15.00	2.82	4.12
Kuala Selangor	- 1.88	0.01	- 0.17	12.17	0.32	2.76
Petaling	7.65	2.52	4.04	15.50	6.53	4.57
Selangor	1.88	- 1.11	- 0.09	16.25	3.65	3.41
Ulu Langat	7.16	6.74	7.65	15.91	9.86	7.92
Ulu Selangor	1.03	- 1.73	- 0.35	14.38	- 2.45	3.89
WML	4.55	2.24	2.59	11.24	3.25	3.76

Nota: Tidak termasuk etnik lain dan bukan warga negara yang bilangannya tidak banyak.

Sumber: Diolah berdasarkan data laporan banci penduduk dan perumahan Malaysia (Malaysia 1981, 1991 & 2001b).

JADUAL 11. Migran Mengikut Negeri yang Berpindah ke Pinggiran WML Terpilih, 2000

Negeri terakhir sebelum pindah	Destinasi di tiga daerah pinggiran WML					
	Hulu Langat		Kuala Langat		Sepang	
	Migran	% migran	Migran	% migran	Migran	% migran
Johor	6,879	3.16	466	1.82	1,207	3.69
Kedah	3,634	1.67	248	0.76	791	2.42
Kelantan	7,015	3.22	247	0.97	1,003	3.06
Melaka	2,962	1.36	117	0.46	566	1.73
Negeri Sembilan	5,715	2.62	426	1.67	1,474	4.50
Pahang	5,829	2.68	570	2.23	946	2.89
Perak	8,511	3.91	679	2.65	1,190	3.64
Perlis	549	0.25	35	0.14	75	0.23
Pulau Pinang	2,325	1.07	149	0.58	458	1.40
Sabah	3,060	1.40	381	1.49	770	2.35
Sarawak	2,609	1.20	95	0.38	376	1.15
Selangor	78,317	35.95	17,306	67.64	16,268	49.69
Terengganu	3,165	1.45	162	0.63	498	1.49
Wil. Pers. K. Lumpur	49,017	18.37	875	3.42	3,518	10.75
Wil. Persekutuan Labuan	143	0.07	60	0.24	70	0.21
Luar Malaysia	9,373	4.30	1,032	4.03	1,198	3.66
Tak diketahui tempat asal	26,574	12.20	2,757	10.78	2,332	7.12
Jumlah migran (Malaysia)	217,875	100.0	25,587	100.0	32,740	100.0
Bukan migran	646,576	-	166,589	-	75,900	-
Jumlah penduduk	864,451	-	192,176	-	108,640	-

Sumber: Malaysia 2004.

raya) juga agak besar, iaitu 18.4 peratus di Ulu Langat, 10 peratus di Sepang dan 3.4 peratus di Kuala Langat. Daerah Ulu Langat dan Sepang yang terletak lebih hampir dengan Kuala Lumpur didapati menerima kemasukan migran yang lebih banyak. Melalui migrasi antara negeri, Perak, Pahang dan Negeri Sembilan turut menyumbang migran ke tiga-tiga daerah tersebut. Selain faktor ekonomi, faktor jarak ruang fizikal, banyak mempengaruhi corak perpindahan

masuk ke kawasan pinggiran wilayah metropolitan Lembah Klang.

Beberapa daerah di negeri Selangor, selain Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, didapati menyumbang migran ke zon pinggiran iaitu daerah Ulu Langat, Sepang dan Kuala Langat dalam jumlah yang agak besar. Daerah tersebut adalah Petaling, Kelang dan Gombak, iaitu daerah yang terletak dalam zon dalaman WML (Jadual 12).

JADUAL 12. Migrasi ke Daerah Pinggiran WML Terpilih, 2000

Kawasan terakhir sebelum pindah	Jumlah migran di destinasi					
	Hulu Langat		Kuala Langat		Sepang	
	Bilangan	%	Bilangan	%	Bilangan	%
W. Persekutuan Kuala Lumpur	49,017	22.50	875	3.42	3,518	10.75
Petaling	10,544	4.84	1,613	6.30	4,412	13.48
Kelang	2,261	1.04	2,487	9.72	876	2.68
Gombak	6,161	2.83	236	0.92	1,112	3.40
Jumlah migran Lembah Kelang	67,983	31.20	5,211	20.37	9,918	30.29
Jumlah migran dari tempat lain	149,892	68.80	20,376	79.63	22,822	69.71
Jumlah migran Malaysia	217,875	100.0	25,587	100.0	32,740	100.0

Sumber: Malaysia, 2004.

Jadual 12 turut menunjukkan bahawa dalam tempoh 1995-2000, lebih 31 peratus migran seluruh negara yang berpindah ke daerah Ulu Langat berasal dari Lembah Klang. Daripada jumlah tersebut lebih 22 peratus adalah penghuni Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur. Situasi di daerah Sepang dan daerah Kuala Langat, masing-masing 30.3 peratus dan 20.7 peratus migran berasal daripada Lembah Klang. Selain Kuala Lumpur, daerah lain yang menyumbang peratusan yang agak tinggi migran di daerah-daerah tersebut adalah Petaling dan Gombak. Sebahagian besar migran yang berpindah ke zon pinggir WML adalah etnik Melayu. Hal ini turut menjelaskan perubahan taburan dan komposisi etnik di WML.

Aliran perpindahan ke kawasan pinggir juga menunjukkan bahawa proses rebakan bandar sedang berlaku. Penduduk zon pinggiran WML sedang meningkat dan penduduk zon teras khususnya Kuala Lumpur sedang menguncup. Hal ini sejajar dengan proses perkembangan bandar raya di negara lain di Asia Tenggara seperti yang dilaporkan oleh Jones (2002) sebelum ini. Bagaimanapun, oleh kerana saiz WML Lembah Klang-Langat masih terlalu kecil jika dibandingkan dengan Jakarta, Medan, Bangkok dan Manila, sempadan kawasan pinggir bandar yang mengalami rebakan terletak tidak jauh, iaitu kurang 50 kilometer dari pusat metropolitan utama. Proses *kotadesasi* yang berlaku tidaklah sepesat di bandar raya mega luar negara. Hal ini memberi ruang kepada pihak berkuasa untuk merancang perkembangannya pada masa akan datang dengan lebih teratur lagi.

KESIMPULAN

Secara keseluruhan, ciri demografi WML Lembah Klang-Langat memang cukup dinamik. Selain menjadi tumpuan penduduk, WML ini juga mengalami perubahan dari segi komposisi etnik dan darjah pembangunan. Etnik Melayu

kini merupakan penduduk majoriti diikuti oleh etnik Cina dan etnik India WML. Pertumbuhan semula jadi yang pesat dalam kalangan etnik Melayu ditambah pula kemasukan beramai-ramai etnik tersebut ke WML, khususnya ke zon pinggiran, menggalakkan proses pambangunan dan pertumbuhan penduduk bandar kecil yang pesat di wilayah tersebut. Pertumbuhan penduduk WML juga cenderung untuk menunjukkan ciri yang menarik. Kadar pertumbuhan penduduk wilayah teras khususnya Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur semakin menurun. Sebaliknya, kadar pertumbuhan penduduk kawasan pinggiran WML pula semakin pesat. Kadar pertumbuhan penduduk bandar di WML juga pesat.

RUJUKAN

- Jones, G. W. 1997. The Throughgoing Urbanization of East and South East Asia. *Asia Pacific Viewpoint* 38(3): 237-249.
- Jones, G.W., Chiang-Lung Tsay & Bhishna Bajracharya 2000. Demographic and Employment Change in the Mega Cities of Southeast and East Asia. *Third World Planning Review* 22(1): 1-28.
- . 2002. Southeast Asian Urbanization and the Growth Mega-urban Regions. *Journal of Population Research* 19(2): 119-126.
- Katiman Rostam. 2006. Pambangunan dan Perkembangan Wilayah Metropolitan Lanjutan Lembah Klang-Langat, Malaysia. *Jurnal e-Bangi* 1(1): 1-27. <http://pkukmweb.ukm.my/~e-bangi>.
- Malaya. 1958. *Population Census of the Federation of Malaya 1957*. Report No. 1. Kuala Lumpur: Department of Statistics.
- Malaysia. 1981. *Laporan Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia*. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- . 1982. *Kawasan Pihak Berkuasa Tempatan: Penduduk, Isi Rumah dan Tempat Kediaman, Banci Penduduk dan Perumahan 1980*. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan.
- . 1983a. *Laporan Am Banci Penduduk, Banci Penduduk dan Perumahan 1980*. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia.

- _____. 1983b. *Perangkaan Penting Semenanjung Malaysia 1980*. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- _____. 1992a. *Laporan Kiraan Permulaan Bagi Kawasan Pihak Berkuasa Tempatan. Banci Penduduk dan Perumahan 1991*. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- _____. 1992b. *Perangkaan Penting Semenanjung Malaysia 1990*. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- _____. 2001a. *Population and Housing Census of Malaysia 2000. Preliminary Count Report for Urban Rural Areas*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- _____. 2001b. *Taburan Penduduk Mengikut Pihak Berkuasa Tempatan dan Mukim. Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia 2000*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- _____. 2004. *Banci Penduduk dan Perumahan Malaysia 2000: Migrasi dan Taburan Penduduk*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- _____. 2005. *Bank Data Negeri/Daerah Malaysia 2005*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- McGee, T.G. 1991. The Emergence of Desa Kota Regions in Asia: Expanding a Hypothesis. Dlm. *The Extended Metropolis: Settlement Transition in Asia* disunting oleh N. Ginsburg, B. Koppel & T.G. McGee. Honolulu: University of Hawaii Press.
- _____. 1995. Metrofitting the Emerging Mega-Urban Regions of ASEAN: An Overview. Dlm. *The Mega-urban Regions in Southeast Asia, Policy Challenges and Responses*, disunting oleh McGee, T.G. & Robinson, I. Vancouver: University of British Columbia Press.
- McGee, T.G. & Yeung, Yue-man. 1993. Urban Futures for Pacific Asia: Towards the 21st Century. Dlm. *Pacific Asia in the 21st Century: Geographical and Development Perspective*. disunting oleh Yeung Yue-man. Hongkong: The Chinese University Press.
- Macleod, S. & McGee, T.G. 1996. The Singapore-Johore-Riau Growth Triangle: An Emerging Extended Metropolitan Region. Dlm. *Emerging World Cities in Pacific Asia*, disunting oleh Lo Fu-chen & Yeung Yue-man. Tokyo: United Nations University Press.
- Ong Hak Ching. 1995. Pertumbuhan Masyarakat Majmuk. Dlm. *Titian Warna Sejarah Pembangunan dan Perubahan Citra Kuala Lumpur*, disunting oleh Hairi Abdullah. Kuala Lumpur: Penerbitan Sejarah.
- Pryor, R.J. ed. 1979. *Migration and Development in South-East Asia: A Demographic Perspective*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Selangor. 1986. *Selangor Darul Ehsan 1980-1986*. Kuala Lumpur: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- _____. 2005. *Buku Perangkaan Malaysia*. Putrajaya: Jabatan Perangkaan Malaysia.
- Sidhu, M. S. & Jones, G.W. 1981. *Population Dynamics in a Plural Society: Peninsular Malaysia*. Kuala Lumpur: UMBC Publication
- Katiman Rostam, PhD.
Pusat Pengajian Sosial, Pembangunan dan Persekitaran
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600UKM, Bangi
Selangor
- katman@ukm.my